

УДК 159.9.072

DOI <https://doi.org/10.32840/2663-6026.2020.1-2.28>**М. В. Саврасов**кандидат психологічних наук, доцент,
докторант кафедри практичної психології
Харківський національний педагогічний університет імені Г. С. Сковороди**К. Д. Мартинова**магістрантка факультету початкової, технологічної та професійної освіти
ДВНЗ «Донбаський державний педагогічний університет»

МІКРОВІКОВА ДИНАМІКА РІЗНИХ ВИДІВ КРЕАТИВНОСТІ СТУДЕНТІВ КУЛЬТУРНО-МИСТЕЦЬКОЇ СПЕЦІАЛІЗАЦІЇ

Урахування суттєвих особливостей та закономірностей процесу становлення креативності майбутнього фахівця у сфері культури та мистецтва на реальних його етапах, в реально існуючих гностичних та дидактичних умовах виступає вагомим чинником оптимізації психолого-педагогічного проектування та психологічного супроводу сучасного освітнього середовища в межах його професійної підготовки.

З огляду на теоретико-методологічні передумови дослідження креативного потенціалу суб'єкта майбутньої мистецько-педагогічної діяльності основними її психологічними детермінантами можна вважати: цікавість до навчально-творчої діяльності, потребу у творчій активності, прагнення до самореалізації та самоактуалізації, новаторство, емоційну чутливість, естетичні вподобання, цілеспрямованість, наполегливість, знання теорії конкретного виду мистецтва, творче мислення, розвинену зорову або слухову пам'ять, рефлексію, розвинену уяву, фантазію, художнє сприйняття, спеціальні галузеві знання, конкретні галузеві інструментальні уміння, навички, галузеву технічну майстерність тощо.

Встановлено, що середні значення емпіричних показників вербальної креативності студента культурно-мистецького профілю на початковому етапі від першого до третього року навчання практично не демонструють достовірного зростання. Відмітимо також різноспрямовану динаміку середніх значень показників біглості та гнучкості вербальної креативності (певне спадання) та оригінальності та гнучкості вербальної креативності (певне зростання). Ця закономірність може бути викликана, з одного боку, віковими психічними розбіжностями (зростання ролі вольової регуляції, наполегливості, цілеспрямованості), а з іншого боку, свій вплив має естетичний та мистецький складник професійної підготовки (прагнення досягати оригінальності та довершеності свого замислу) тощо.

Суб'єкт навчально-професійної діяльності мистецького профілю протягом навчання у виші демонструє зростання більшості виділених емпіричних показників вербальної креативності, проте виразна та достовірна динаміка властива вербальній креативності студента мистецького профілю лише на завершальному етапі його професійної підготовки (в аспектах уникнення гностичної стереотипізації, диверсифікація джерел інформації, урізноманітнення стратегій вирішення проблеми). В той же час показники вербальної креативності суб'єкта навчально-професійної діяльності мистецького профілю від першого до останнього року навчання не демонструють вираженої та достовірної динаміки, хоча їм все ж таки властиве певне зростання середніх значень впродовж процесу професійної підготовки.

Ключові слова: творчість, майбутній фахівець, етап, підготовка, профіль, структура, показник, рівень.

Постановка проблеми. Так історично склалося, що питання творчого функціонування фахівця в галузі культури, а особливо в галузі мистецтва, завжди знаходилося у фокусі наукових досліджень у царині психології творчості та психології загальних здібностей. Значна увага психологів, педагогів, соціологів, культурологів та мистецтвознавців завжди приділялася аналізу досвіду видатних представників мистецтва, вивченню продуктів їх професійної діяльності, дослідженню стратегій їх міркувань та творчості, а також проблемам творчої підготовки та виховання підростаючого покоління в умовах різноманітних творчих

студій, шкіл, творчих майстерень тощо, причому стосувалося це різних сфер мистецтва: сучасної та класичної хореографії, співу, музики, театру, живопису, графіки і так далі. Разом з тим аналіз наукового та практичного доробку в галузі педагогіки та психології продемонстрував недостатність та певну однобічність відомостей про динаміку становлення креативності сучасного студентства культурно-мистецького напрямку підготовки, як інтегральної психологічної характеристики творчого потенціалу особистості майбутніх представників творчої еліти нашої держави. Саме усвідомлення та врахування суттєвих особливостей

та закономірностей цього процесу на реальних його етапах, в реально існуючих гностичних та дидактичних умовах в подальшому сприятиме психолого-педагогічному проектуванню та психологічному супроводу сучасного освітнього середовища в галузі культури та мистецтва.

Мета статті. Метою нашого дослідження є аналіз теоретико-методологічних підстав дослідження креативності майбутніх фахівців у галузі культури та мистецтва та емпіричне вивчення основних мікрорікових закономірностей її прояву в процесі професійної підготовки. Для цього вважаємо за необхідне розв'язати такі завдання дослідження: 1) здійснити теоретико-методологічний аналіз психологічної проблеми співвідношення креативності майбутнього фахівця культурно-мистецького спрямування; 2) виділити, описати та інтерпретувати основні емпіричні закономірності прояву показників вербальної та образної креативності на основних етапах його реалізації у процесі навчально-професійної діяльності.

Виклад основного матеріалу. С.Д. Максименком креативність розглядається як «... глибинна, первісна і абсолютно природня ознака особистості – це є вища форма активності, яка створює і залишає слід, втілюється. З іншого боку, креативність означає прагнення виразити свій внутрішній світ» [6, с. 65]. До структурних компонентів та чинників креативності у вітчизняній психології та частково у закордонній психології на сучасному етапі її функціонування зазвичай відносять усі ті особливості, характеристики та параметри психічних станів та явищ, що так чи інакше зумовлюють продуктивність, динаміку та значущість створення принципово нових ідей, продуктів, творів духовної та матеріальної культури тощо.

Творча уява особистості розглядається О.О. Матвеевою як вищий рівень прояву уяви, що передбачає створення нових образів, та результатом якого є оригінальні і цінні продукти діяльності [7]. На думку О.Г. Берестенко, музична художньо-творча діяльність характеризується низкою особистісних параметрів (естетизм мети, естетизм обраних засобів, розмаїття художніх дій, креативність результату) в підсумку являє собою структурний компонент процесу формування музично-естетичного смаку особистості [1].

Як вважає Е.Б. Брилін, композиторська творчість передбачає емоційно-почуттєву активність (музичний слух, пам'ять, фантазія, інтуїція, здібності, метро-ритмічне, ладове відчуття), емоційно-вольову (увага, потреби, самоконтроль, музично-образне мислення) та інтелектуальну активність (знання, уміння, навички) [2]. Як вважає Г.Г. Кондратенко, музично-сценічна діяльність як особливий вид інтегрованого музичного мистецтва виступає вагомим важелем розвитку творчої активності студентів музичних спеціальностей та включає мотиваційний компонент (спрямова-

ність особистості на музично-сценічну діяльність), евристичний (інтелектуально-творча ініціатива та креативність) та діяльнісно-вольовий компонент (творча самостійність, саморозвиток) [4].

А.В. Зайцева стверджує, що запорука творчої самореалізації майбутнього вчителя музики зумовлена впорядкованою сукупністю його уявлень про притаманні йому педагогічно-виконавські здібності, про міру можливостей подальшої актуалізації творчих потенцій у процесі фахової діяльності та про гедоністичний орієнтир втілення художньо-педагогічних задумів у подальшій роботі [3]. В.В. Луценко розглядає творчу активність музиканта-педагога як синтетичне утворення на основі інтелектуальних, емоційно-почуттєвих якостей особистості та психологічних характеристик ініціативності, цілеспрямованості, самостійності, емоційності, нестандартності, іноваційності та оригінальності мислення [5].

О.Я. Музика, розкриваючи сутність структури творчих здібностей майбутніх учителів образотворчого мистецтва, виділяє такі її компоненти: мотиваційний компонент (цікавість до навчально-творчої діяльності, потреба у творчій активності, прагнення до самоактуалізації, новаторство), емоційно-вольовий компонент (емоційна чутливість, естетичні вподобання, цілеспрямованість, наполегливість), когнітивний компонент (знання теорії образотворчого мистецтва, творче мислення, розвинена зорова пам'ять, рефлексія, розвинена уява, фантазія, художнє сприйняття), діяльнісний компонент (спеціальні знання, процесуальні уміння, технічна майстерність) [8].

Як вважає Л.М. Покровщук, на сучасному етапі розвитку суспільства творчі здібності майбутнього вчителя образотворчого мистецтва виступають як складне особистісне утворення, що має об'єктивний характер, реалізується як індивідуальна характеристика особистості, що детермінує подальше сприйняття та оцінку естетичних явищ, зумовлює налагодження художнього діалогу з мистецтвом та опанування навколишньою дійсністю на засадах гармонії [10]. Ю.І. Олійник зазначає, що використання у ході вивчення мистецьких дисциплін інформаційно-комп'ютерних технологій як поліфункціонального мистецького інструменту (у різних жанрах мистецтва), сприяє розвитку творчої особистості як соціокультурної форми діяльності свідомого індивіда з притаманними їй унікальністю, активністю, виразністю, креативністю у практичній діяльності [9].

К. Чарітон та Г. Шелбікера, досліджуючи розбіжності між загальними, артистичними та науковими ознаками творчого потенціалу для представників музичної та технічної спеціалізації, що свідчать про перевагу досліджуваних з артистичним спрямуванням (музиканти) над досліджуваними з технічною спеціалізацією за показниками

загального та артистичного творчого потенціалу, без суттєвої різниці за показником наукового творчого потенціалу [11].

Як методи та методики емпіричного дослідження нами використані процедура аналізу ступеня статистичної достовірності розбіжностей середніх значень виділених емпіричних показників (непараметричний критерій t-Ст'юдента), тест образної креативності Торренса (в модифікації О.Є. Туник), тест вербальної креативності Медніка (в модифікації Т.В. Галкіної). До складу емпіричної вибірки увійшли студенти першого, третього та п'ятого років навчання спеціалізацій «Музика», «Хореографія» та «Основи дизайну» факультету початкової, технологічної та професійної освіти ДВНЗ «ДДПУ» (м. Слов'янськ) загальною кількістю 180 осіб.

Нижче нами представлено результати аналізу статистичної достовірності розбіжностей середніх значень емпіричних показників образної креативності студента мистецького профілю на початковому етапі, від першого до третього року навчання. Одразу відмітимо відсутність статистично достовірних розбіжностей для виділеного етапу емпіричних показників образної креативності. Втім, зауважимо, що усі виділені показники демонструють однаково спрямовану динаміку, а саме незначне зростання середніх значень. На нашу думку, це може пояснюватись поступовим оволодінням студентами молодших курсів інструментальною стороною творчого процесу, що своєю чергою детерміновано змістом їх навчальної діяльності, початком циклу практичної професійної підготовки на третьому році навчання тощо.

Найбільшого зростання набувають середні значення показника абстрактності назви образної креативності, отже, здібність до абстрагування у ході вербалізації певного образу, що не спостерігався у минулому досвіді суб'єкта навчально-професійної діяльності, починає відігравати вагомий роль у процесі його дорослішання та набуття навчально-професійного досвіду. Цим підтверджується більш глибоке проникнення у сутність творчої ситуації у процесі дорослішання суб'єкта, більша продуктивність трансформації образної інформації у вербальну форму тощо, що своєю чергою є ознакою глибшого та точнішого усвідомлення сутнісних та змістових аспектів проблемної ситуації, що спонукала творчий процес.

Далі нами представлено результати аналізу статистичної достовірності розбіжностей середніх значень емпіричних показників образної креативності студентів культурно-мистецького профілю на завершальному етапі від третього до п'ятого року навчання. Одразу відмітимо наявність статистично достовірних розбіжностей емпіричних показників образної креативності для виділеного вікового етапу, а саме статистично достовірне зростання середнього значення показника спро-

титу замкненню образної креативності ($t=2,64$ при $p<0,01$) та показника розробленості образної креативності ($t=2,36$ при $p<0,05$). Виявлені закономірності свідчать про те, що протягом завершального етапу навчання за мистецьким профілем відбувається достовірний розвиток здібностей суб'єкта до уникнення гностичної стереотипізації (що виступає антагоністом креативності) та диверсифікування інформації, що отримується із оточуючого середовища; до того ж на цьому етапі навчально-професійного становлення розвивається здібність суб'єкта використовувати розмаїття стратегій розв'язання проблемної ситуації.

Таблиця 1

Значення показників образної креативності студента культурно-мистецького профілю від третього до п'ятого курсу

Показники образної креативності	Середнє значення показника образної креативності		Значення t-критерію III / V курси
	III курс	V курс	
Біглисть	71,39	73,78	0,99
Оригінальність	64,86	68,76	1,54
Абстрактність назви	68,01	69,00	0,49
Спротив замкненню	62,27	69,52	2,64**
Розробленість	65,96	71,35	2,36*

Примітки: * – значення t-критерію для $p<0,05$;
** – значення t-критерію для $p<0,01$

Принадно додамо, що окрім зойно описаних показників, усі інші виділені показники образної креативності демонструють однаково спрямовану динаміку, а саме незначне зростання середніх значень. Вважаємо, це причиною такої закономірності може бути адаптація суб'єкта до вимог професійної діяльності, оволодіння тими її аспектами, що мають творчий характер, подальший розвиток його уяви, зростання ролі волювої регуляції у структурі творчого процесу у межах навчально-професійної діяльності та у психіці людини загалом. Завершення циклу практичної професійної підготовки та навчання у виші загалом налаштовує суб'єкта на майбуття, професійну самореалізацію, втілення життєвих задумів, що сприяє мобілізації його креативного потенціалу та інших психічних ресурсів.

Наведений нижче Малюнок 1 наочно ілюструє розбіжності рівня представленості показників образної креативності студента культурно-мистецького профілю від третього до п'ятого року навчання.

Підводячи певний підсумок результатам аналізу статистичної достовірності розбіжностей середніх значень емпіричних показників образної креативності студента культурно-мистецького профілю протягом навчання у виші, значимо, що, попри поступове зростання більшості виділених емпіричних показників під час процесу, чітка, виразна та достовірна динаміка властива вербальній креативності студента мистецького профілю лише на завершальному

етапі його професійної підготовки (в аспектах уникнення гностичної стереотипізації, диверсифікація джерел інформації, урізноманітнення стратегій вирішення проблеми).

Далі нами представлено результати аналізу статистичної достовірності розбіжностей середніх значень емпіричних показників вербальної креативності студента культурно-мистецького профілю на початковому етапі від першого до третього року навчання. Спостерігаємо відсутність статистично достовірних розбіжностей середніх значень виділених нами емпіричних показників вербальної креативності від першого до третього року навчання для респондентів природничого профілю навчально-професійної діяльності. До того ж цікавість викликає різноспрямована динаміка середніх значень показників біглості та гнучкості вербальної креативності (певне спадання) та оригінальності та гнучкості вербальної креативності (певне зростання). Ймовірніше за все, ця закономірність може бути викликана, з одного боку, віковими психічними розбіжностями (зростання ролі вольової регуляції, наполегливості, цілеспрямованості), а з іншого боку, свій вплив мають естетичний та мистецький складники професійної підготовки (прагнення досягати оригінальності та довершеності свого замислу) тощо.

Далі нами пропонуються результати аналізу статистичної достовірності розбіжностей середніх значень емпіричних показників вербальної креативності студента культурно-мистецького профілю на початковому етапі від третього до п'ятого курсу. Спостерігається зростання середніх значень показників біглості та гнучкості вербальної креативності, оригінальності та розробленості вербальної креативності, проте це зростання не набуває характеру статистично достовірної закономірності. Отже, фактор дорослішання, занурення у навчально-професійну діяльність звичайно впливає на розвиток понятійного апарату суб'єкта навчально-професійної діяльності природничого профілю, не викликаючи

при цьому достовірних зрушень вербальної активності суб'єкта у проблемних ситуаціях, що характеризуються високим ступенем невизначеності.

Зазначимо, що вербальна креативність (принаймні на рівні виділених нами емпіричних показників біглості, гнучкості, оригінальності та розробленості), не демонструє вираженої та достовірної динаміки, хоча для більшості показників все ж таки властиве певне зростання середніх значень впродовж процесу професійної підготовки. Припускаємо, що це може бути наслідком зростання інформаційного тезаурусу студентів-випускників порівняно із студентами початківцями, а також розширення набору правил оперування поняттями внаслідок зростання їх загальної комунікативної активності як майбутніх фахівців із вищою освітою.

За результатами проведеного дослідження можемо зробити такі висновки: 1) у теоретико-методологічному аспекті сучасна психологія креативності майбутніх фахівців культурно-мистецького профілю зосереджена переважно на галузі аудіовізуального мистецтва (художньо-графічна, пісенна та музична галузі); 2) основними психологічними детермінантами креативності майбутніх фахівців вищевказаного профілю виступають переважно цікавість до навчально-творчої діяльності, потреба у творчій активності, прагнення до самореалізації та самоактуалізації, новаторство, емоційна чутливість, естетичні вподобання, цілеспрямованість, наполегливість, знання теорії конкретного виду мистецтва, творче мислення, розвинена зорова або слухова пам'ять, рефлексія, розвинена уява, фантазія, художнє сприйняття, спеціальні галузеві знання, конкретні галузеві інструментальні уміння, навички, галузева технічна майстерність, зображальні або виконавські здібності; 3) встановлено, що незначна позитивна динаміка креативної системи студента культурно-мистецького профілю забезпечується за рахунок деякого зростання більшості її показників, як на початковому, так і на завершальному

Рис. 1. Відмінності середніх значень показників образної креативності студента культурно-мистецького профілю від третього до п'ятого року курсу

етапі (причому на рівні як вербальної, так і образної креативної підсистеми), та яскраво вираженої, чіткої та однозначної динаміки показників спротиву замкненню та розробленості образної креативної підсистеми майбутнього фахівця мистецького профілю, що свідчить про набуття ним психічних характеристик запобігання стереотипній поведінці у процесі діяльності, урізноманітнення та збільшення ефективності роботи з інформаційними джерелами, розширення та поглиблення набору стратегій вирішення проблем у галузі пізнання та професійної діяльності. Перспективними питаннями виступає з'ясування змісту та напрямів психологічної підтримки та сприяння творчому розвитку майбутнього фахівця культурно-мистецької галузі та встановлення психологічних особливостей застосування різноманітних розвивальних програм у дидактичних та організаційних умовах сучасних вишів зазначеної галузі.

Література:

1. Берестенко О.Г. Формування музично-естетичних смаків студентів педагогічних університетів у процесі художньо-творчої діяльності : автореф. дис.... канд. пед. наук : 13.00.04. Луганськ, 2008. 23 с.
2. Брилін Е.Б. Формування навичок композиторської творчості у студентів музично-педагогічних факультетів : автореф. дис.... канд. пед. наук : 13.00.02. Київ, 2002. 19 с.
3. Зайцева А.В. Педагогічні умови творчої самореалізації майбутніх учителів музики у процесі виконавської діяльності : автореф. дис.... канд. пед. наук : 13.00.02. Київ, 2007. 24 с.
4. Кондратенко Г.Г. Формування творчої активності студентів педагогічного коледжу в процесі музично-сценічної діяльності : автореф. дис.... канд. пед. наук : 13.00.02. Київ, 2007. 24 с.
5. Луценко В.В. Формування творчої активності майбутніх учителів музики засобами комп'ютерних технологій : автореф. дис.... канд. пед. наук : 13.00.04. Житомир, 2009. 24 с.
6. Максименко С.Д. Генеза здійснення особистості. Київ : Видавництво ТОВ «КММ», 2006. 240 с.
7. Матвєєва О.О. Формування творчої уяви майбутніх педагогів-музикантів у процесі професійної підготовки : автореф. дис.... канд. пед. наук : 13.00.04. Харків, 2008. 22 с.
8. Музика О.Я. Розвиток творчих здібностей майбутніх учителів образотворчого мистецтва в процесі вивчення фахових дисциплін : автореф. дис.... канд. пед. наук : 13.00.04. Умань, 2011. 23 с.
9. Олійник Ю.І. Формування творчої особистості майбутніх учителів мистецьких спеціальностей засобами комп'ютерних технологій : автореф. дис.... канд. пед. наук : 13.00.04. Київ, 2010. 22 с.
10. Покровщук Л.М. Розвиток творчих здібностей майбутніх вчителів образотворчого мистецтва в умовах застосування комп'ютерних технологій : автореф. дис.... канд. пед. наук : 13.00.04. Кіровоград, 2006. 24 с.
11. Charyton C., Snelbeckera G. General, Artistic and Scientific Creativity Attributes of Engineering and Music Students. *Creativity Research Journal*. 2007. V. 19. Iss. 2 & 3. P. 213–225.

Savrasov M. V., Martynova K. D. Microage dynamics of differens kinds of creativity of students of cultural and art specialization

Taking into account the essential features and regularities of the process of becoming a future specialist in the field of culture and art in its real stages, in the real existing gnostic and didactic conditions is a significant factor in the optimization of psychological and pedagogical design and psychological support of the modern educational environment.

Given the theoretical and methodological background of the study of the creative potential of the subject of future artistic and pedagogical activity, its main psychological determinants can be considered mainly interest in educational and creative activity, the need for creative activity, the desire for self-realization and self-actualization, preferences, purposefulness, perseverance, knowledge of theory of a particular kind of art, creative thinking, developed visual or auditory memory, reflection, developed and imagination, fantasy, artistic perception, special industry knowledge, specific industry instrumental skills, skills, industry technical skills, and more.

It is established that the average values of the empirical indicators of the verbal creativity of a student of cultural and artistic profile at the initial stage from the first to the third year of study practically do not show significant growth. Note also the divergent dynamics of the mean values of fluency and flexibility of verbal creativity (a certain decline) and the originality and flexibility of verbal creativity (a certain increase). This pattern can be caused on the one hand by age-old mental differences (increase in the role of volitional regulation, perseverance, purposefulness), and on the other hand, the aesthetic and artistic component of vocational training (striving to achieve originality and completeness of its design), etc., has its influence.

The subject of educational and professional activity of artistic profile during higher education demonstrates the growth of most of the selected empirical indicators of verbal creativity, but the expressive and authentic dynamics inherent in the verbal creativity of a student of artistic profile only at the final stage of his professional preparation (in aspects of stereotyping, , a variety of problem-solving strategies). At the same time, the indicators of the verbal creativity of the subject of educational and professional activity of the artistic profile from the first to the last year of study do not show a pronounced and reliable dynamics, although they are still characterized by a certain increase of the average values during the process of vocational training.

Key words: *creativity, future specialist, stage, preparation, profile, structure, indicator, level.*